

Utviklingen på arbeidsmarkedet

SAMMENDRAG

I løpet av første halvår i år skjedde det et omslag på arbeidsmarkedet, og det har vært en betydelig vekst i ledigheten de siste månedene. Tilgangen på ledige stillinger er også klart lavere enn for ett år siden. Ved utgangen av november var 45 200 personer, eller 1,8 prosent av arbeidsstyrken, helt arbeidsledige. Dette er en økning på 6 700 personer fra november i fjor.

Det er særlig innen bygg og anlegg og industri at arbeidsledigheten nå øker. Ledigheten er imidlertid på et svært lavt nivå, og innenfor en del yrker i offentlig sektor går arbeidsledigheten fortsatt ned. I enkelte næringer, slik som helse- og sosiale tjenester, eiendomsdrift og forretningsmessig tjenesteyting og offentlig administrasjon, er det høy vekst i sysselsettingen.

Målt ved antall utlyste stillinger, har etterspørselen etter arbeidskraft gått klart ned det siste året. På samme tid har tilgangen av ordinære arbeidssøkere økt sterkt. NAVs bedriftsundersøkelse viser at bedriftene nå har vesentlig lavere forventninger til fremtiden enn det de hadde for ett år siden. Behovet for utenlandsk arbeidskraft har også falt markert. Dette gjelder både innen bygg og anlegg og industri, som er de to næringene som har tatt i mot flest arbeidsinnvandrere. Blant arbeidsinnvandrere fra de nye EU-landene ser vi nå at arbeidsledigheten øker relativt mye, samtidig som tall fra Utlendingsdirektoratet viser at veksten i antall nye arbeidstillatelser avtar.

Nedgangskonjunktoren rammer mange land, og ser ut til å bli mer langvarig enn tidligere antatt. Som en konsekvens av den internasjonale finansuroen, har bankene blitt mer forsiktige med å låne ut penger, både til bedrifter og privatpersoner. Dette, sammen med høye renter, bidrar til færre investeringer og lavere konsum. Den økonomiske veksten er negativ både i USA og euroområdet, samtidig som arbeidsledigheten er stigende.

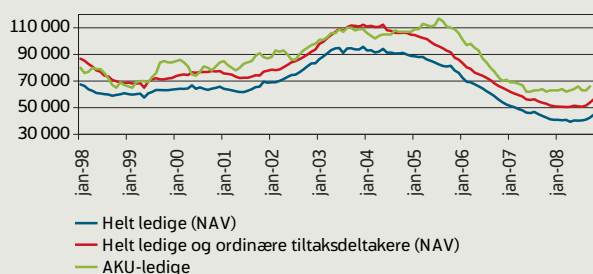
Det knytter seg stor usikkerhet til utviklingen på arbeidsmarkedet i Norge de neste to årene. NAV har på bakgrunn av den siste tid utvikling i norsk og internasjonal økonomi oppjustert ledighetsprognosen. Vi forventer at gjennomsnittlig antall registrerte ledige vil øke fra 43 000 i 2008 til 68 000 i 2009. Dette betyr at det ved utgangen av neste år vil være mellom 75 000 og 80 000 registrerte helt ledige. Vi venter at arbeidsledigheten vil fortsette å øke sterkt gjennom 2010, slik at det mot slutten av året vil kunne bli om lag 100 000 registrerte ledige. Sysselsettingsveksten vil også avta kraftig. Vi venter at det vil bli 75 000 flere sysselsatte i år, mens det neste år ikke vil bli noen vekst i sysselsettingen. I 2010 venter vi at nedgangskonjunktoren og den økte arbeidsledigheten vil gjøre at det blir 25 000 færre sysselsatte.

FLERE ARBEIDSLEDIGE

Høykonjunktoren vi har hatt i norsk økonomi de siste årene har mer enn halvert arbeidsledigheten siden årsskiftet 2003/2004. Imidlertid har den økonomiske veksten vært vesentlig lavere i årets første tre kvartaler enn den har vært de siste årene, og innen industri og bygg og anlegg har ledigheten vært stigende det siste året, når vi justerer for vanlige sesongsvingninger. Ved utgangen av november var det 45 200 helt arbeidsledige, noe som tilsvarer 1,8 prosent av arbeidsstyrken. Dette er en økning på 6 700 personer, eller 18 prosent, fra november i fjor.

Etter at arbeidsledigheten har holdt seg stabil gjennom våren og sommeren, har det nå kommet et omslag på arbeidsmarkedet. Fra august til november økte arbeidsledigheten med 7 200 personer, når vi justerer for vanlige sesongsvingninger. Inkluderer vi de ordinære tiltaksdeltakerne, økte antallet arbeidssøkere med ytterligere 1 100 personer.

Figur 1:
Utviklingen i antall registrerte ledige, summen av registrerte ledige og ordinære tiltaksdeltakere og arbeidsledige målt ved AKU. Sesongjusterte tall¹ januar 1998-november 2008.

¹ For arbeidsledige målt ved AKU er det benyttet 3 måneders glidende gjennomsnitt.

KILDE: NAV OG SSB

STØRST ØKNING INNEN BYGGE- OG ANLEGGSNÆRINGEN

Det er innen bygge- og anleggsnæringen vi ser den største økningen i arbeidsledigheten. Ved utgangen av oktober var det 2 200 flere ledige med denne yrkesbakgrunnen enn for ett år siden. Dette tilsvarer en økning på 73 prosent. Arbeidsledigheten øker for alle typer bygge- og anleggsarbeidere, men økningen er størst for tømrere og snekkere hvor ledigheten har økt med 175 prosent det siste året. Selv om ledigheten øker raskt innen bygg og anlegg, er den fortsatt svært lav. Ved utgangen av november var 2,7 prosent av arbeidsstyrken innen bygg og anlegg registrert som helt ledige. Dette er langt lavere enn ledighetsnivået gjennom hele forrige nedgangskonjunktur. Sammenligner vi med novembermånedene i 2002 og 2003, ser vi at det er et godt stykke igjen før vi når samme ledighetsnivå. På disse tidspunktene var henholdsvis 5,1 prosent og 4,8 prosent av arbeidsstyrken med bakgrunn fra bygg og anlegg registrert som helt ledige.

Også innen industrien øker arbeidsledigheten raskt. Det er nå 1 400 (32 %) flere ledige i denne yrkesgruppen enn det var for ett år siden. Økt rentenivå og den internasjonale konjunkturedgangen er trolig viktige forklaringer på dette. Kronen er imidlertid vesentlig svekket etter at finanskrisen brøt ut i september, og dette er en fordel for den eksportrettede industrien.

Den oljerelaterte industrien nyter godt av de høye oljeinvesteringene. Anslagene for neste års oljeinvesteringer

er rekordhøye, men finanskrisen har også medført et kraftig fall i oljeprisen. Dette kan gi lavere oljeinvesteringer neste år enn det som til nå er anslått.

Nedgangen innen bygge- og anleggsnæringen og industrien gjør også at arbeidsledigheten øker noe for transportyrker og for noen typer ingeniører og sivilingeniører. Her er det likevel fortsatt få arbeidsledige, og økningen i ledigheten er foreløpig svært liten.

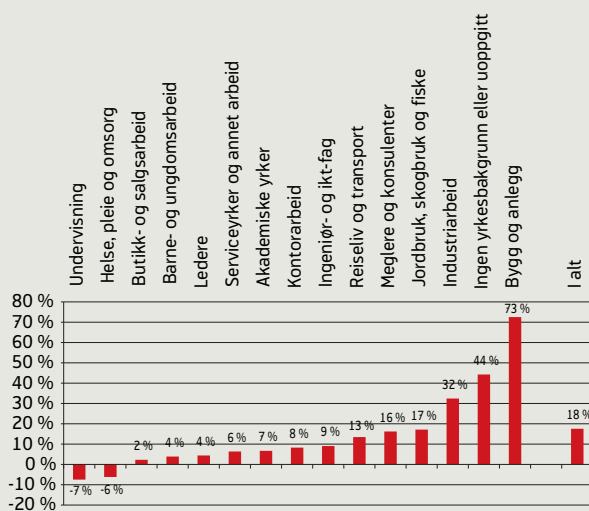
En annen yrkesgruppe som merker finanskrisen og nedgangen på boligmarkedet er meglernes. Det er nå nesten tre ganger så mange arbeidsledige eiendomsmeglere og finansmeglere som det var for ett år siden, men også her er det snakk om få personer (220 personer ved utgangen av november).

Innen offentlig sektor går arbeidsledigheten fortsatt ned. Det er innen undervisning at ledigheten går mest ned, og her er det førskolelærere som har den største nedgangen i ledigheten. Også innen helse, pleie og omsorg og for ledere innen offentlig sektor går arbeidsledigheten fortsatt ned. Nedgangen i arbeidsledigheten er likevel mye mindre i november enn den har vært de siste månedene. Dette kan komme av at personer fra privat sektor som nå blir arbeidsledige, også søker på jobber i offentlig sektor. Det blir dermed større konkurranse om disse jobbene.

ØKT LEDIGHET I ALLE FYLKER

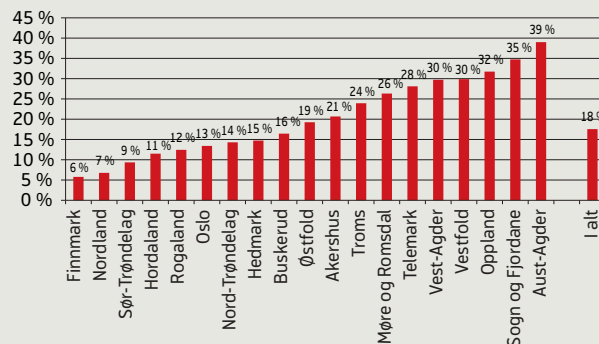
Ledigheten øker nå i hele landet. Størst økning er det i Aust-Agder, Sogn og Fjordane og Oppland. Produksjon av fritidsbåter er en stor industri i Aust-Agder. Denne næringen opplevde på et tidlig tidspunkt et konjunkturomslag, og her er det nå mange permitterte og oppsagte. Ledigheten øker også mye innen bygg og anlegg. Samlet

Figur 2:
Prosentvis endring i antall registrerte ledige etter yrkesbakgrunn. November 2007–november 2008.

KILDE: NAV

Figur 3:
Prosentvis endring i antall registrerte ledige etter fylke. November 2007 - november 2008.

KILDE: NAV

har nesten nitti prosent av den økte ledigheten i Aust-Agder kommet innen industri og bygg og anlegg, og også i de andre fylkene står disse to næringene for den største delen av den økte arbeidsledigheten.

AVTAGENDE VEKST I SYSSELSETTINGEN

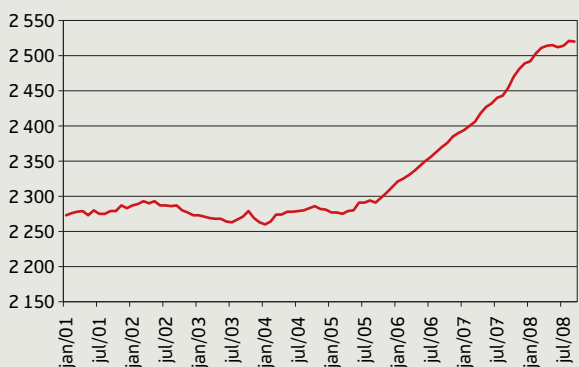
De sesongjusterte tallene viser at sysselsettingsveksten nå har stoppet opp, etter å ha holdt seg svært høy gjennom vinteren og våren (se figur 4). Mens det i løpet av perioden fra august til november i fjor ble 38 000 flere syssel-

satte (korrigert for vanlige sesongsvingninger), var veksten fra juni til september i år på 8 000 personer.

Årsveksten er imidlertid fortsatt svært høy. Det var i tredje kvartal i år sysselsatt 83 000 flere personer enn i tilsvarende periode i fjor. Dette kommer av den rekordhøye veksten vi hadde gjennom fjerde kvartal i fjor og første kvartal i år.

Det er innen helse- og sosialtjenester sysselsettingen har steget mest det siste året, og det er nå 31 000 flere sysselsatte i denne næringen enn for ett år siden (se figur 5). Også innen eiendomsdrift og forretningsmessig tjenesteyting, samt offentlig administrasjon, har sysselsettingsveksten vært høy. Disse tre næringene har stått for over tre fjerdedeler av sysselsettingsveksten det siste året.

Figur 4:
Utviklingen i sysselsettingen. Sesongjusterte tall, tre måneders glidende gjennomsnitt. Januar 2001–august 2008.

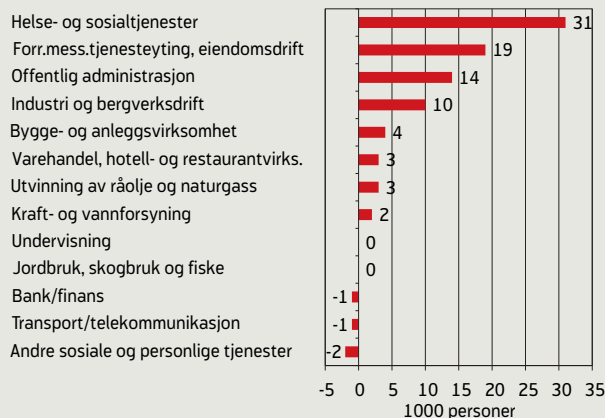
KILDE: STATISTISK SENTRALBYRÅ

LAVERE ETTERSPOØRSEL ETTER ARBEIDSKRAFT

Målt ved tilgangen på ledige stillinger, ser vi nå at etterspørselen etter arbeidskraft har gått klart ned det siste året (se figur 6). Tilgangen på ledige stillinger per virkedag var på sitt høyeste i november i fjor, men har etter dette falt med omtrent 31 prosent. I perioden fra september til november i år ble det registrert 24 800 (24 %) færre ledige stillinger enn i tilsvarende periode i fjor. Det ble utlyst færre stillinger innen alle yrkesgrupper i denne perioden enn det som var tilfellet da. Nedgangen er størst innen yrkesgruppene bygg og anlegg, industriarbeid og butikk- og salgsarbeid.

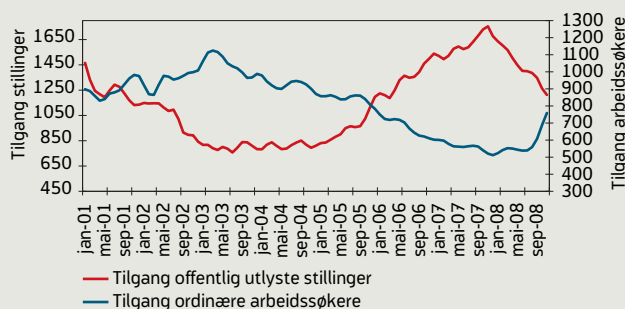
Tilgangen av ordinære arbeidssøkere per virkedag har også økt sterkt de siste månedene. Denne kan svinge noe

Figur 5:
Endring i antall sysselsatte etter næring, AKU. 3. kvartal 2007– 3. kvartal 2008. 1 000 personer.

KILDE: STATISTISK SENTRALBYRÅ

Figur 6:
Tilgang ledige stillinger per virkedag. Stillinger utlyst i media, registrert av arbeidsgiver på nav.no eller meldt til NAV. Tilgang ordinære arbeidssøkere per virkedag. Sesongjusterte tall. Trend. Januar 2001–november 2008.

KILDE: NAV

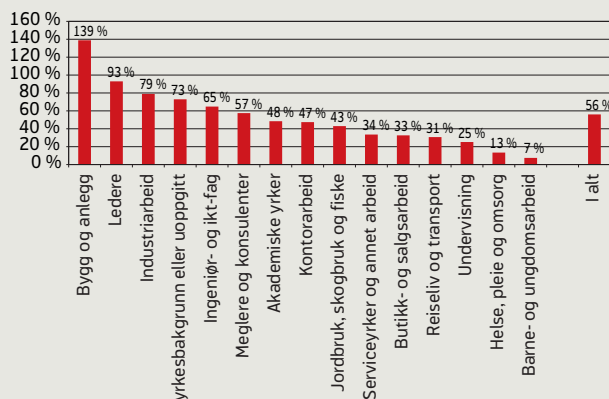
fra måned til måned, men i den perioden vi har data for (fra januar 1999) har aldri tilgangen økt like raskt som den har gjort de siste tre månedene. Dette bekrefter tydelig at det har skjedd et omslag på det norske arbeidsmarkedet.

STERK ØKNING I NYE ARBEIDSSØKERE FRA BYGGE- OG ANLEGGSNÆRINGEN

Et annet tegn på at arbeidsmarkedet har snudd, er at vi observerer en økning i antallet arbeidssøkere med kort arbeidssøkervarighet, spesielt i utsatte bransjer. Tallet på helt ledige med arbeidssøkervarighet under fire uker, økte fra 7 300 i november i fjor til 11 400 i november i år, hvilket tilsvarer en økning på 56 prosent. Som vi kan se av figur 7, har økningen vært sterkest blant bygge- og anleggsarbeidere (139 %), ledere (93 %) og industriarbeidere (79 %). I tillegg har det vært en sterk økning i antallet nye ledige som ikke har noen yrkesbakgrunn eller som ikke har oppgitt yrkesbakgrunn (73 %), personer med bakgrunn fra ingeniør- og ikt-yrker (65 %), samt meglere og konsulenter (57 %). Tallet på nye ledige har økt mest blant personer med inntil fire års høyere utdanning (57 %), og dette gjelder særlig aldersgruppa 25–29 år. Dette kan tyde på at det har blitt vanskeligere for nyutdannede med høyskoleutdanning å få jobb.

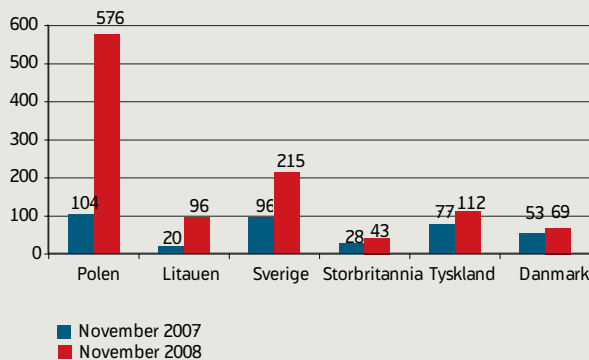
Økningen i antall nye ledige har vært sterkere for menn enn for kvinner. For menn var økningen i antall ledige med arbeidssøkervarighet under fire uker på 75 prosent, mens økningen for kvinner var på 31 prosent. Den viktigste års-

Figur 7:
Prosentvis endring i antall helt ledige med arbeidssøkervarighet under fire uker, fordelt på yrkesgrupper. Fra november 2007 til november 2008.

KILDE: NAV

Figur 8:
Antall helt ledige med arbeidssøkervarighet under fire uker, etter statsborgerskap i utvalgte land. November 2007 og november 2008.

KILDE: NAV

ken til at menn blir rammet hardere enn kvinner, er at de i større grad jobber i konjunkturutsatte næringer. Aller sterkest har økningen vært for menn i aldersgruppa 40–49 år, der antall nye ledige økte fra 650 i november i fjor til 1 350 i november i år. Dette tilsvarer en økning på 97 prosent. Blant de nye ledige i denne aldersgruppa, er det en overrepresentasjon av utenlandske statsborgere, spesielt fra Polen.

Økningen i nye ledige har vært sterkere blant personer med innvandrerbakgrunn fra OECD-land enn for den øvrige befolkningen. Spesielt gjelder dette polakker og litauere, som er de to største gruppene av arbeidsinnvandrere fra de nye EU-landene. For disse gruppene har antallet ledige med arbeidssøkervarighet under fire uker økt med henholdsvis 472 personer og 76 personer fra november i fjor til november i år. En årsak til den sterke økningen, er at de fleste arbeidsinnvandrene jobber innen konjunkturutsatte næringer, slik som bygge- og anleggsnæringen og industriproduksjon. En annen årsak er at det totale antallet arbeidsinnvandrere i Norge har økt det siste året, samt at flere arbeidsinnvandrere har tjent opp rett til dagpenger. Det er også sannsynlig at mange arbeidsinnvandrere er «sist inn og først ut». De ble ansatt i en vekstperiode der det var mangel på arbeidskraft, og er kanskje de første som mister jobben når en del bedrifter nå må trappe ned.

REDUSERT MANGEL PÅ ARBEIDSKRAFT OG LAVERE SYSSELSETTINGSFORVENTNINGER

Resultatene fra høstens bedriftsundersøkelse bekrefter også at det har skjedd et omslag i norsk økonomi (se egen artikkel i denne publikasjonen). Bedriftene har nå langt

lavere sysselsettingsforventninger for det neste året enn de hadde for ett år siden. Spesielt har forventningene gått mye ned i bygge- og anleggsnæringen og deler av industrien, men også innen hotell- og restaurantnæringen, transportnæringen og varehandel, er bedriftene atskillig mer pessimistiske enn de var på samme tid i fjor.

Bedriftene oppgir i høstens undersøkelse en mangel på 88 700 personer. Dette tilsvarer en reduksjon på 33 prosent sammenlignet med samme tidspunkt i fjor. Mangelen på arbeidskraft er mer enn halvert innenfor varehandel, transportnæringen, bygge- og anleggsnæringen og industrien, men er fortsatt svært høy innen eiendomsdrift og forretningsmessig tjenesteyting. Det er størst mangel på faglærte arbeidere innen bygg og anlegg og industri, helse- og omsorgsarbeidere, sjåførere og ulike typer ingeniører.

HVORDAN GÅR DET MED ARBEIDS- INNVANDRERNE?

Arbeidsinnvandringen til Norge har økt betydelig de siste årene, og det er i stor grad personer fra de nye EU-landene (EU12)² som har stått for denne økningen. Arbeidsinnvandringen er fortsatt økende, men tall fra Utlendingsdirektoratet viser at veksten i antall nye arbeidstillatelser har avtatt. Fra 1. januar til 30. september i år fikk 64 100 personer fra de nye EU-landene arbeidstillatelse. Av arbeidstillatelsene som har blitt innvilget hittil i år, utgjorde polske arbeidere den største andelen med 67 prosent, mens litauere som er den nest største gruppen arbeidsinnvandrere, utgjorde 17 prosent.

Bygg og anlegg er den næringen som mottar flest arbeidsinnvandrere. 24 prosent av arbeidsinnvandrerne fra EU12 jobber i denne næringen. Videre jobber 16 prosent innen industriproduksjon, mens 17 prosent jobber i firma som driver med formidling og utleie av arbeidskraft. En stor del av disse er utleid til bedrifter i bygg og anlegg og industri.

Høstens bedriftsundersøkelse viser at behovet for utenlandsk arbeidskraft har falt markert fra i fjor, både innen bygge- og anleggsnæringen og innen industrien. Dette henger sammen med at langt flere bedrifter innen disse næringene nå venter å nedbemanne, mens langt færre forventer å øke sysselsettingen det kommende året.

Som en konsekvens av konjunkturedgangen, som spesielt har rammet næringer med mye utenlandsk arbeidskraft, ser vi nå at arbeidsledigheten blant arbeidsinnvan-

drene øker. I november i år var 1 700 personer med statsborgerskap fra de nye EU-landene registrert som helt arbeidsledige. Dette er mer enn en tredobling sammenlignet med samme periode i fjor, men antallet gyldige arbeidstillatelser for borgere av disse landene har også økt i denne perioden. Dersom vi ser på antallet ledige i forhold til antallet gyldige arbeidstillatelser per 1. oktober, får vi et forholdstall som anslår hvor stor andel av arbeidsinnvandrerne som er registrert som arbeidsledige. Med utgangspunkt i dette forholdstallet, kan vi anslå at andelen helt ledige arbeidsinnvandrere fra EU12-landene har økt fra 0,9 prosent i november 2007 til 2,5 prosent i november 2008.

ØKNING I SYKEFRAVÆRET, MEN FLERE YRKESHEMMEDE KOMMER I JOBB

Det legemeldte sykefraværet økte fra 5,7 prosent i andre kvartal i fjor til 6,0 prosent i andre kvartal i år. Økningen var størst blant kvinner, der den økte fra 7,4 prosent til 7,8 prosent.

Ved utgangen av november var 82 000 personer registrert som yrkeshemmede. Dette innebærer en økning på 1 200 i forhold til samme tidspunkt i fjor. Samtidig har det vært en økning i andelen som kommer over i arbeid etter endt attføring. Hittil i år har 52 prosent oppgitt at de har begynt i jobb etter endt attføring. Dette er en økning fra i fjor, da 48 prosent meldte overgang til jobb i samme periode.

Per 30. september i år var det 336 300 personer som mottok en uføreytelse. Dette tilsvarer 11 prosent av befolkningen i alderen 18-67 år, og uføreraten er dermed uendret i forhold til tilsvarende tidspunkt i 2006 og 2007. Imidlertid har uføreraten blant kvinner gått noe opp siden i fjor, mens uføreraten blant menn har gått noe ned.

Vi finner flest mottakere av uføreytelser i aldersgruppa 60-64 år, der 34 prosent av befolkningen mottar uføreytelser. Andelen som mottar uføreytelser i denne aldersgruppa har gått litt ned siden samme tidspunkt i fjor, men antallet har gått opp fordi antall personer totalt i aldersgruppa har økt. De store etterkrigskullene er årsaken til at aldersgruppa 60-64 år nå har hatt en større befolkningsøkning enn de andre aldersgruppene. Dersom vi korrigerer for endringen i alderssammensetningen fra 2007 til 2008, har uføreraten gått ned med 0,3 prosentpoeng fra utgangen av september i fjor til utgangen av september i år.

UTVIKLINGEN INTERNASJONALT

Problemerkene i finansmarkedene i USA, som ble utløst av nedgang i boligprisene og økning i antallet misligholdte boliglån, har ført til en global finanskriser. Bankene stoler

² Med EU12 menes de 12 nyeste medlemslandene i EU. Det vil si Polen, Litauen, Slovakia, Latvia, Romania, Estland, Bulgaria, Tsjekia, Ungarn, Slovenia, Malta og Kypros.

ikke på hverandre og er derfor mer restriktive i sin lånepraksis. Denne tillitssvikten har gjort at pengemarkedsrentene har steget, noe som har ført til økte lånekostnader for bedrifter og husholdninger. Bankene er også mer forsiktige med å låne ut penger til bedrifter og privatpersoner, noe som også bidrar til reduserte investeringer og lavere konsum. Det er svært viktig å gjenskape tilliten i bankmarkedet, og for å få til dette har det blitt laget offentlige tiltakspakker i både USA, Storbritannia og andre europeiske land, inkludert Norge og Sverige. I tillegg har en rekke sentralbanker satt ned styringsrenten. I USA er styringsrenten (per 5. desember) på én prosent, mens den i Storbritannia er på sitt laveste nivå siden 1951, med to prosent. Dette har gjort at pengemarkedsrentene har gått ned de fleste steder, men bankene er fortsatt forsiktige med å gi lån.

Den økonomiske veksten er negativ både i USA og euroområdet. I USA er både den private og den offentlige gjelden høy, og den store usikkerheten vi nå har vil trolig øke sparingen og redusere konsumveksten framover. Sysselsettingen synker raskt, og arbeidsledigheten steg i oktober til 6,5 prosent, som er det høyeste nivået på 14 år.

I Storbritannia falt BNP med 0,5 prosent fra andre til tredje kvartal. Arbeidsledigheten steg i oktober for niende måned på rad, og sysselsettingen sank allerede før finanskrisen slo inn for fullt i september. Også i Sverige har arbeidsledigheten økt. Industriproduksjonen falt i september, og en internasjonal konjunkturedgang vil ramme bilindustrien hardt. Bruttonasjonalproduktet i Tyskland falt i både andre og tredje kvartal, og landet er dermed inne i en resesjon.

Den lave veksten i USA og euroområdet har allerede påvirket den økonomiske veksten i Kina, som i tredje kvartal i år var under 10 prosent for første gang siden 2002. Veksten i industriproduksjonen i Kina har også falt kraftig i oktober, og kinesiske myndigheter har nå annonsert at de vil iverksette tiltak på til sammen 600 milliarder dollar over de neste tre årene for å stimulere økonomien.

UTVIKLINGEN I NORGE

I løpet av sommeren og høsten har det skjedd et markert omslag på arbeidsmarkedet. Gjennom de siste tre månedene har den registrerte ledigheten steget med 7 200 personer. Uroen på finansmarkedene rammer også norsk økonomi, og nedgangskonjunktoren i Norge ser ut til å bli dypere og mer langvarig enn tidligere antatt. Påslaget mellom Norges Banks styringsrente og pengemarkedsrenten har økt mye denne høsten, og økningen i pengemarkedsrentene har ført til høyere utlånsrenter. For å avhjelpe situasjonen, har regjeringen sammen med Norges Bank utarbeidet en tiltakspakke med en ramme på 350 milliarder

kroner til de norske bankene, samtidig som Norges Banks styringsrente er satt ned. Dette har gjort at pengemarkedsrenten har gått ned, men den svinger fortsatt mye.

I følge Statistisk Sentralbyrå, har aktiviteten innenfor bygge- og anleggsnæringen blitt klart dempet gjennom året. I perioden januar til september, ble det igangsatt 20,3 prosent færre boliger enn i tilsvarende periode i fjor. De siste månedene har det også vært en nedgang i igangsettingen av næringsbygg.

Statistisk sentralbyrås konjunkturbarometer for tredje kvartal signaliserer at vi nå får et konjunkturomslag. Industrilederne melder om en utfaling i produksjonen, redusert sysselsetting, og er nå mer negative til utviklingen på kort sikt. Særlig er trevare- og mineralproduktindustrien negative. Andre deler av industrien går imidlertid fortsatt godt. Næringsmiddelindustrien og produksjon av maskinvarer, plattformer og skip er eksempler på industri som fortsatt venter økt produksjon og økt sysselsetting framover.

For å avhjelpe situasjonen i eksportindustrien, la Regjeringen i november fram en pakke på over 50 milliarder i form av statlige lån og garantier. Dette gjør det lettere for industrien å få finansiert og gjennomført sine ordre.

Oljeprisen er svært viktig for deler av industrien. Urolighetene på finansmarkedene og den store usikkerheten knyttet til den videre økonomiske utviklingen internasjonalt, har gitt et sterkt fall i oljeprisen. Dersom dette fortsetter, vil det kunne gi betydelig lavere oljeinvesteringer enn vi har hatt de siste årene. Dette vil i så fall ramme industrien hardt.

Detaljhandelen falt noe fra august til september, og utviklingen i varekonsumet har vært svak de siste månedene. Dette henger trolig sammen med et høyere rentenivå, økt prisvekst og lavere forbrukertillit. Selv om rentenivået nå er på vei ned, vil økt arbeidsledighet og den store usikkerheten rundt den videre økonomiske utviklingen trolig gi en fortsatt svak utvikling i varekonsumet i tiden fremover.

UTVIKLINGEN FRAMOVER

Etter de siste års høykonjunktur med rekordhøy sysselsetningsvekst og fallende arbeidsledighet, har vi nå fått et omslag på arbeidsmarkedet. Dette bekreftes av resultatene fra NAVs bedriftsundersøkelse i høst. Bedriftene er mer pessimistiske med tanke på utviklingen det neste året, og særlig er bedriftene innen bygge- og anleggsnæringen mer negative. Arbeidsledigheten er imidlertid fortsatt svært lav, og mange bedrifter har fortsatt store rekrutteringsproblemer.

Finanskrisen har gjort at bankene nå er svært forsiktige med å låne ut penger til bedrifter og privatpersoner, sam-

tidig som påslaget i forhold til Norges Banks styringsrente har økt mye. Dette har forsterket nedgangen i boligmarkedet, både ved at høyere rente bidrar til at folk har dårligere råd, men også ved at det nå er vanskeligere å få lån og at mange banker er svært forsiktige med å mellomfinansiere boligkjøp. Dersom bankene fortsetter å være restriktive med å låne ut penger til bedrifter, vil dette også føre til en nedgang i investeringene på grunn av manglende finansiering. Det er derfor svært viktig at kredittmarkedene normaliserer seg.

Utviklingen i kommuneøkonomien vil også være viktig for utviklingen på arbeidsmarkedet de neste årene. En nedgangskonjunktur vil bety redusert skatteinntang og dårligere økonomi for kommunene. Dette vil kunne føre til økt arbeidsledighet for flere yrkesgrupper. Strammere kommuneøkonomi vil også føre til at igangsetting av nye kommunale bygg, samt vedlikehold og oppussing av eksisterende kommunale bygg, veier og lignende blir utsatt. Mange kommuner sliter nå også med å få lån som følge av finansuroen. For å bedre denne situasjonen har regjeringen økt egenkapitalen til Kommunalbanken.

Den internasjonale nedgangskonjunktoren rammer nå flere land. Det er resesjon i land som Italia, Sverige og

Tyskland, og veksten er svak i Storbritannia, USA og Frankrike. Island har fått lån av blant andre Norge for å hjelpe en kriserammet økonomi, og flere østeuropeiske land sliter med konsekvensene av finansuroen. Vi venter at vi nå får en dypere og mer langvarige internasjonal konjunkturedgang enn det vi tidligere har sett for oss.

En viktig forskjell fra krisen på slutten av åttitallet, er at regjeringen nå har handlingsrom til å møte nedgangskonjunktoren med økt offentlig konsum, økte investeringer og ulike tiltakspakker. I 1988 ble finanspolitikken strammet inn som følge av blant annet lav oljepris, noe som bidro til at arbeidsledigheten ble doblet i løpet av året. Nå har vi derimot muligheten til å drive en ekspansiv finanspolitikk som vil motvirke effektene av nedgangskonjunktorene. Både i form av økt offentlig konsum, men også i form av ulike tiltakspakker som er spesielt rettet mot de ulike problemene finansuroen skaper. Dette har vi sett blant annet gjennom tiltakspakker mot bankene og eksportindustrien, og gjennom økt egenkapital til Kommunalbanken for å øke tilgangen på lån til kommunene.

En annen viktig forskjell er at renten på slutten av 1980-tallet og starten av 1990-tallet var svært høy. Norges Bank har allerede satt ned renten og varslet flere rentekutt som følge av finanskrisen. Dette er element som taler for at vi

Tabell 1:

NAV's vurdering av gjennomsnittlig antall arbeidsledige i 2008., 2009 og 2010. Faktiske tall for 2007.

	2007	2008	2009	2010
Registrerte arbeidsledige (personer)	46 000	43 000	68 000	90 000
Registrerte arbeidsledige i prosent av arbeidsstyrken	1,9 %	1,7 %	2,6 %	3,4 %
Arbeidsledige, AKU i prosent av arbeidsstyrken	2,5 %	2,6 %	3,5 %	4,4 %

KILDE: NAV

Tabell 2:

Endring i arbeidsstyrke, sysselsetting og arbeidsledighet fra året før.

	2007	2008	2009	2010
Arbeidsstyrke (AKU)	61 000	79 000	25 000	-3 000
Sysselsatte (AKU)	81 000	75 000	0	-25 000
AKU arbeidsledige	-20 000	4 000	25 000	22 000
Registrerte helt arbeidsledige (NAV)	-16 900	-3 000	25 000	22 000

KILDE: NAV

ikke vil få en like stor økning i arbeidsledigheten som vi fikk den gangen.

NAV forventer at det i gjennomsnitt vil være 68 000 registrerte arbeidsledige i 2009, en økning på 25 000 sammenlignet med 2008. Dette innebærer at det ved utgangen av 2009 vil være mellom 75 000 og 80 000 arbeidsledige. Sysselsettingsveksten vil også avta kraftig og antas å falle fra 75 000 nye sysselsatte i 2008 til at det ikke blir noen vekst i 2009. En viktig årsak til den høye sysselsettingsveksten vi har hatt de siste årene, er den store arbeidsinnvandringen. Når vi nå går inn i en nedgangskonjunktur er det grunn til å tro at arbeidsinnvandringen avtar, og at mange av arbeidsinnvandrerne som er her reiser tilbake til hjemlandet sitt.

Vi anslår at nedgangskonjunkturen vil fortsette også i 2010. I alt venter vi at arbeidsledigheten vil øke med ytterligere 22 000 i 2010, slik at det gjennomsnittlig vil være 90 000 ledige. Dette tilsvarer om lag 100 000 registrerte arbeidsledige mot slutten av året. Arbeidsledigheten vil dermed øke fra 1,7 prosent i gjennomsnitt i år til 3,4 prosent i 2010.

Det er stor usikkerhet knyttet til den videre økonomiske utviklingen både i Norge og internasjonalt. Vi har lagt til grunn at problemene på finansmarkedene vil bli gradvis bedre gjennom 2009. Dersom dette går fortere eller tar lenger tid enn i våre anslag, vil dette kunne ha stor effekt på ledighetsnivået. Vi har antatt at oljeprisen holder seg så høy at det fortsatt vil være en vekst i oljeinvesteringene i 2009, noe som vil gi gode vekstimpulser til denne delen av norsk industri. Dersom vi får et kraftig fall i oljeprisen og

dermed også i oljeinvesteringene, vil dette gi betydelig høyere arbeidsledighet innen industrien enn det som ligger i våre anslag.

Et annet stort usikkerhetsmoment er hva som skjer med arbeidsinnvandrerne. Dersom mange av arbeidsinnvandrerne som mister jobben velger å reise tilbake til sitt hjemland, vil dette bety at arbeidsledigheten i Norge øker mindre enn det som vanligvis ville være tilfelle under en slik konjunkturedgang. Vi har i våre prognoser forutsatt at arbeidsinnvandrere som ikke har rett på dagpenger velger å reise tilbake til hjemlandet sitt, mens personer med rett til dagpenger i større grad velger å bli i Norge og melde seg som arbeidsledige her.

De siste årene har også yrkesdeltakelsen økt mye blant de eldste arbeidstakerne. Dette henger både sammen med økt utdanningsnivå og det gode arbeidsmarkedet vi har hatt. Mange har trolig valgt å utsette pensjoneringsen eller eventuelt å kombinere arbeid og pensjon fordi det har vært stor etterspørsel etter arbeidskraft. De store fødselskullene fra årene etter krigen er nå i en alder hvor mange kan velge å gå av med alderspensjon eller tidligpensjon. I en periode med økende arbeidsledighet er det mulig at flere vil velge å gå av med pensjon. Kullene som nå blir 67 år er også større enn de vi har hatt de siste årene, noe som i seg selv vil gjøre at antallet som trekker seg ut av arbeidsstyrken og går av med pensjon vil være høyere. I motsatt retning trekker endring i pensjonsreglene for personer som i 2009 fyller 67 og 68 år som har relativt høy arbeidsinntekt ved siden av alderspensjonen.